

ספר דברים מבאר את אופן השתלשלות העונש על הדורות הבאים

”ועל שלשים” (דברים ה, ט) - ה(אות) ו”ו היא תוספת בדברות אחרונות.

ויראה כי הוא תוספת ביאור. שלא תאמר: כי השם יתברך ”פוקד עוון אבות על בנים” - כשנתמלאה סאה שלהם (של האב והבן, שאז פוקד על הבן ומכריתו), ואם לא נתמלא סאתם ולא שלם עוונם ולא פקד על הבן - יפקוד על בני בנים (כשהנכד והבן והאב יחד התמלאה סאתם). ואם עדיין לא שלם העוון - יפקוד על רבעים. אבל על דור חמישי לא יפקוד עוון האב הראשון (=עד כאן מה שפתח: ”שלא תאמר...”). וזהו פירוש הרמב”ן ז”ל (שמות כ, ה).

והוצרך הרמב”ן ז”ל (שם, ע”פ פירושו) לדחוק מה שכתב במשנה תורה ”ועל שלשים ועל רבעים”, שהוא בטעם ’או’, כלומר או שלשים, או רבעים.

אבל אין הפירוש כך, כי לכך הוסיף ו”ו בדברות אחרונות (שלא נפרש כפירוש הרמב”ן, שהרי בתוספת האות ו”ו מוכרח שהוא בא) לומר כי פוקד עוון על בנים ועל שלשים (ו) גם על רבעים. כי לפעמים הוא רשע גדול, שפוקד העוון על שלשים ועל רבעים⁵⁶³. וכאשר

הערות - ילמד ענוים דרכו

563 על פי הרמב”ן זו מידת פורענות, שהקב”ה מצרף את חטאי הדורות כדי להביא על הדור האחרון עונש כליה. אולם לפי המהר”ל כוונת התורה לומר שהקב”ה פורס את עוון האב בתשלומים, כיוון שהחטא של האב גדול - הוא מחלק את העונש בינו ובין בנו, או נכדו - אם הבן צדיק, או נינו - אם הנכד צדיק. ולפי זה אפשר שהיא מידת חסד, כמו שביאר המהר”ל בנתיב התשובה פרק ו: ”ועוד, אפילו אם היא (=הפקידה) לרעה, היא מידה טובה. כי פירוש ’עוון אבות על בנים’ - שאם יפקוד על האב בלבד, אין האב יכול לעמוד. ולפיכך פוקד עוון האב על הבן גם כן, עד שאפשר לאב לעמוד. ואם הבן צדיק - אין עליו עונש כלל. וא”כ ’פוקד עוון אבות על בנים’ - מידת טובו. ובמדרש (ילקוט תשא שצח): ’משל למה הדבר דומה? למלך שהיה חייב לו אחד מאה מנה, שלח אליו שליח, וא”ל: בא ועשה עם המלך חשבון. היה מיצר. שלח אליו אחר, וא”ל: בא ועשה עם המלך חשבון. שוב היה מיצר. מה עשה המלך? עמד כלילה ונטל כיס אחד ונתן לתוכו מאה מנה וזרקו דרך החלון, ועמד וקיבל הכיס, והתחיל להיות שמח. ואחר כך שלח אליו אחר, א”ל: בא ועשה עם המלך חשבון, בא ופרע לו מה שהיה חייב לו. נמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלו. כך הבריות, עשה אדם עברה - חייב עליו מיתה, והקב”ה ממתין לו עד שישא אשה והוא מוליד בן ראשון ושני והקב”ה חוזר ונוטלו הימנו - נמצא זה פורע את חובו והקב”ה נוטל את שלו, והגוף במקומו, שנא’: אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד’. הרי ’פוקד עוון אבות על בנים’ הוא ממידת טובו ומעתה יבוא הכל כפשטיה. וכל זה כי גם כן ’פוקד עוון אבות על בנים’ - הוא ממידת טובו, כי אין השם יתברך פוקד על הבן, רק אם אוזז מעשה אבות בידו. ואם הבן צדיק - הוא מבטל הפקידה הזאת.”

והרמב”ן הוכיח את שיטתו מדברי חז”ל: ”ומדברי רבותינו (מכילתא כאן) נראה כפירוש הזה שפירשתי (שזו מידת פורענות, שמצרף חטאי הדורות להביא כליה, ולא מידת חסד לדחיית הענישה), שלמדו מכאן שמידה טובה מרובה על מידת פורענות, שמידת פורענות לארבעה דורות וכו’. ואם היה כפירוש הראשון הזה שפירשתי, היתה מידה טובה מרובה - אם אירץ גם דור עשירי.”

יאמר "על שלשים" - כל שכן שפוקד על בני בנינים. וכן כאשר יאמר "על בנינים" - כל שכן על עצמו.

וכן מוכח מדברי חכמים במדרש (ילקו"ש א, תשמג): "משל לארבע דיוטאות, נפילה דליקה באחת מהן וכו'", כמו שהתבאר למעלה (סוף פרק לח)⁵⁶⁴. והדליקה הוא העונש, ומוכח שפוקד העונש על כולם. ולכך הוסיף במשנה תורה "ועל שלשים", ופירוש זה ברור.

והכל הוא לפי מה שהוא רשע; כאשר הוא אינו רשע כל כך, אין העונש חל (אלא) רק עליו. ואם הוא יותר רשע, פוקד על בנינים. ואם יותר רשע, פוקד עוד על בני בנינים, וכן כולם.

ומעתה הוא דומה אל "ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי" (דברים ה, י). שאם הוא צדיק יותר - החסד הוא לבניו אחריו יותר, עד לאלפים⁵⁶⁵. ודבר זה הוסיף ביאור במשנה תורה, בזה שאמר: "ועל שלשים"...

הדברות הראשונים לא תאמו את העולם הגשמי ועל כן היה בהם חסרון

ועוד יש בזה דבר עמוק, ותבין אותו ממה שאמרנו כי "משנה תורה" קרובה אל המקבל. וכן מה שלא נאמר בדברות ראשונות "למען ייטב לך", ובדברות אחרונות (דברים ה, טז) "למען ייטב לך".

כבר ביארנו לך למעלה (בפרק לה), כי הדבר אשר אינו ראוי לעולם, במה (=בגלל) שהוא עולם גשמי, ולפיכך אי אפשר שיהיה בעולם דבר שהוא אלוהי לגמרי בשלמות, מבלי שיצורף אליו החיסרון⁵⁶⁶.

הערות - ילמד ענוים דרכו

564 ז"ל המדרש (פרשת שלח רמז תשמג): "פוקד עון אבות על בנינים - משל לארבע דיוטאות, זו למעלה מזו וזו למעלה מזו: בזו יין ובזו שמן ובזו דבש ובזו מים ונפלה דלקה באחת מהן - הן מכבות זו את זו. אבל אם היו כולן של שמן - כולן נשרפות. כך בזמן שהן תופסין במעשה אבותיהן דור אחר דור - הן נידונין על ידו. אבל אם הם מסורגין דור אחר דור - דור צדיק ודור רשע - לא יומתו אבות על בנינים ולא יומתו על אבות".

565 לפי המהר"ל, "עושה חסד לאלפים" הכוונה שמלבד מה שהאב זוכה בחסד האל בזכות מצוותיו, גם צאצאיו זוכים לאכול מזכויותיו. וקצת קשה כיצד האב אינו מקבל את מלוא שכר זכויותיו. וצריך לומר שהאב רוצה בהצלחת בניו וזה עצמו שכר בשבילו.

אבל לפי הרמב"ן, הפירוש הוא שהקב"ה שומר על השכר של מעשה האבות לבנים, מבלי שהאבות אוכלים כלל, כי לא הגיע זמן התשלום. כמו שה' הבטיח לאברהם את ארץ ישראל ולא קיים בחייו כי לא היה הדבר שייך עדיין - וקיים את הבטחתו אצל בניו אחריו.

566 הטעם הוא, שהדבר האלוהי מגלה את החיסרון שיש בעולם הגשמי. משל לאדם שנחשב לחכם, והנה הביאו לפניו נביא אשר יודע עתידות וסודות - הרי שלעומתו החכמה שיש בראשון מתגמדת

וכאשר היה דבר השם יתברך אל ישראל פנים אל פנים (במעמד הר סיני: "פנים בפנים דיבר ה' עמכם בהר"), היה הדיבור הזה לאדם בצד שיש לאדם מעלה אלוהית נבדלת (=נשמה), ומדרגה זאת אינה לאדם (בעודו בגוף בעולם הזה) בשלמות (אלא) רק בחסרון. כי האדם אינו נבדל לגמרי, רק הוא אנושי. ולפיכך לא כתיב בדברות הראשונות "למען ייטב לך", כי הדבר שהוא בשלמות מבלי שום חסרון הוא "טוב". והדבר שמצורף אליו חסרון - לא שייך אצלו "טוב", כי הטוב הוא בלא חסרון⁵⁶⁷.

ובדברות השניות, אשר ביאר משה לישראל, ואין דבר זה במדרגה כמו הדברות הראשונות ששמעו מפי השם יתברך, כי ראוי מדרגה זאת לאדם מצד שהוא אדם. ומצד הזה אין חסרון, והדבר שאין בו חסרון הוא הטוב. אבל המדרגה האלוהית לגמרי, אי אפשר שתהיה מדרגה זאת בשלמות, ולכך לא נאמר בראשונות "טוב"...⁵⁶⁸

הערות - ילמד ענוים דרכו

והופכת לחסרה. אולם כאן זה יותר מכך: גם הדבר האלוהי עצמו נחסר, כיוון שאין כלים להשתמש בו כראוי בעולם הזה. ודומה הדבר לילד שמצא מרגלית יקרה והוא לא מכיר במעלתה ומשחק בה ככדור - הרי שהיא בעצמה מתבזה. לכן הלוחות הראשונים בעצמם נשברו, והאותיות פרחו ברגע שבאו במפגש עם ישראל שעבדו לעגל והתגלה הפער העצום בין הדבר האלוהי ובין מצבם של ישראל. וכבר במעמד עצמו נאמר: "נפשי יצאה בדברו", שלא יכלו לקבל מדרגת "פנים בפנים דיבר ה' עמכם בהר מתוך האש". לעומת זאת הלוחות האחרונים היו כבר בפסילה של משה: "פסול לך שני לוחות אבנים כראשונים, וכתבתי על הלוחות...", היינו שגוף הלוחות כבר ארצי ורק האותיות חקוקות עליהם, ולוחות אלו תאמו את מדרגת ישראל ולכן לא נשברו. ולכן היה כתוב בהן "טוב". ועיין בפרק כז שהמהר"ל מבאר שלגבי מחלוקת חכמים ורבי יוסי מתי היה מעמד הר סיני, אלו ואלו דברי אלוהים חיים. שבו' בסיון היה מעמד עליון בחינת הנותן ואילו בו' בסיון בבחינת המקבלים. ואפשר לפי זה שגם המחלוקת בין הרמב"ם (מו"נ ב, לג) הסובר שלא קיבלו ישראל מה' אלא שני דברות בלבד כיוון שלא היו במעלת הנבואה הראויה, ובין ריה"ל בכוזרי א, פז ששמעו כל עשרת הדברים, שהרמב"ם מדבר על התורה השמימית שניתנה בו' ואילו ריה"ל על התורה שבבחינת המקבל שניתנה בו'. וזהו גם החילוק בין הרמב"ם שאמר שהתורה לא תשתנה כי היא חכמת ה' שלמה (מו"נ ב, לט) לבין רי"א בספר העיקרים (ג, יג והלאה) שהכריע שהמצוות יכולות להשתנות בהתאם למצבם של ישראל.

567 מכאן נלמד שאין לחשוף אדם לידע שאין לו כלים להבינו או להכילו נכמו שחשיפת ילדים למעשי אלימות או קשרי אישות שאין להם כלים להבינם, עלולה לגרום לנזקים. וכך הוא במכשירי חשמל, אם נחבר מכשיר של 12 וולט לשקע של 220 וולט ללא מתאם - המכשיר ישרף. וזו הסיבה ששלושה מתוך הארבעה שנכנסו לפרדס לא שרדו, אלא אחד נפטר, אחד השתגע ואחד כפר. ויש אנשים שכדי להראות חוכמתם חושפים תלמידים צעירים מהם לשאלות או נושאים עמוקים וגורמים להם בלבולים, והם מזיקים בידיים.

568 ובמדרש נחומא, מקץ, ח: "וכן אתה מוצא בלוחות הראשונות, על ידי שניתנו בגדולה נשתברו, שנאמר: 'וכל העם רואים את הקולות'. אבל הלוחות השניים, כשניתנו לא ראה אותם אלא משה, שנאמר: 'ואיש לא יעלה עמך'". ובפשט המדרש הכוונה שלוחות ראשונים ניתנו בפרהסיא ושולטת בהן עין הרע והשניים בצנעה. אולם עומק הדברים הוא שלוחות ראשונים "ניתנו בגדולה" כיוון שהיו במדרגה זו של "גדולה" אלא שלא התאימו למדרגת ישראל (וזה עניין "עין הרע" - שמעוררים

שאלות מנחות:

- ✦ לפירוש הרמב"ן, הצטברות החטאים של הדורות גורמת לכליה בדור האחרון (הבן או הנכד או הנין). מדוע יש בזה עונש גם על האב?
- ✦ האם לפי הרמב"ם "פוקד עוון אבות" זוהי מידת חסד או פורענות?
- ✦ מדוע האות ו' במילה "ועל שלשים" מקשה על שיטת הרמב"ן?
- ✦ לפי המהר"ל האם מדובר כאן על עונש כליה?
- ✦ לפירוש המהר"ל שהפסוק מלמד על "פריסת עונש" של האב לדורות הבאים, מדוע אין בכך חוסר צדק שהבן נענש גם בעוון אביו?
- ✦ לפירוש המהר"ל, "פוקד עוון אבות" זוהי מידת חסד או פורענות?
- ✦ האם מדרגה רוחנית שאינה תואמת את המקבל - טובה או רעה לו?
- ✦ אם הדברות הראשונים, וכן הלוחות הראשונים, לא התאימו למדרגתם של ישראל ולא היו טובים להם, מדוע הם ניתנו בכלל?

הערות - ילמד ענוים דרכו

למעלה קטרוג לבדוק בפנקסי האדם אם הוא ראוי לאותה ברכה ואותה גדולה) ועל כן לא היה להם קיום ונשתברו".

מסלול 1: יום ג לפרשת וארא
מסלול 2: יום ה לפרשת שמות